

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

10-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/10 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.;

Jabborova Charos Aminovna - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna - filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari

doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSIOLOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

Ismoilov Ubaydulla Mamat o'g'li

SUYIRLITEPA YODGORLIGIDA OLIB BORILGAN ARXEOLOGIK TADQIQOTLAR

VA TOPILGAN AYRIM TANGALAR TAHLILI 11-19

Saidboboyeva Gulzora Nematjonovna

O'ZBEKISTON ELEKTR ENERGETIKA SANOATI RIVOJIDA D.P.ROZITNING O'RNI 20-24

Umarov Sardor Yakubovich

XX ASRNING OXIRI-XXI ASR BOSHIDA GERMANIYA DAVLAT MOLIYASI VA

BIRLASHTIRISHNING MOLIYAVIY OQIBATLARI..... 25-31

Eshonkulov Shaxzod Eshkuvatovich

AHOLINING LOKAL-ETNOGRAFIK GURUHLARI VA ULAR BILAN BOG'LIQ

TOPONIMLAR 32-37

Olimov Nodirbek Anvarjon o'g'li

QO'QON XONLIGI ETNIK HOLATIGA OID MA'LUMOTLAR

(“TARIXI SHOHRUXIY” ASARI MISOLIDA) 38-41

Mo'minov Xusanboy Madaminjonovich, Daminova Mashhuraxon

DAVRIY MATBUOT VA UNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O'RNI..... 42-45

Ahmedov Bahodir Ismailovich

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI ICHKI ISHLAR VAZIRLIGI AKADEMIYASINING

TARIXIY BOSQICHLARI 46-55

Ravshanov Mahmud

ALISHER NAVOIYNING ASARLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN

FOYDALANISH MAHORAT: YECHIMLAR VA ZAMONAVIY YONDASHUV MASALALARI..... 56-59

Asadova Ra'no Baymanovna

O'ZBEKISTON VA HINDISTON O'RTASIDAGI ILM-FAN HAMKORLIGI TARIXI

VA ZAMONAVIY BOSQICHLARI 60-64

Qurbonova Marg'uba

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TIL SIYOSATI EVOLYUTSIYASI

VA MILLIY IDENTITETNI SHAKLLANTIRISH JARAYONLARI

(1991–2025 YILLAR TAHLILI) 65-68

Kamolova Habiba Muhammadiyevna

SOBIQ SOVET HOKIMIYATI YILLARIDA SHAHRISABZ IQTISODIY

INFRATUZILMASIDAGI ZIDDIYATLI O'ZGARISHLAR 69-74

Ergashev Umar Kuziyevich

XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDA BUXORO AMIRLIGI G'UZOR BEKLIGI AHOLISI

TARIXI (HARDURI ETNOGRAFIK GURUHI MISOLIDA) 75-79

Ergashev Akhror

THE FACTORS THAT HAVE LED TO INTERNAL CRISES IN PAKISTAN,

AND THE SUBSEQUENT STRENGTHENING OF THE MILITARY'S ROLE

IN THE COUNTRY'S POLITICAL LIFE 80-88

<i>Qurbonov Abbos Shonazarovich</i> SUN'YI INTELLEKT YORDAMIDA ARXIV HUJJATLARINI TAHLIL QILISH: YANGI TARIXIY YONDASHUVLAR	89-93
<i>Esanova Nilufar</i> CHET EL INVESTITSİYALARINING O'ZBEKISTON SANOAT SIYOSATIDAGI O'RNI: XALQARO HAMKORLIK TAJRIBASI ASOSIDA TAHLIL (QASHQADARYO VILOYATI MISOLIDA)	94-97
<i>Askarxodjayev Yaminxon Muxammedovich</i> "MAORIF VA O'QUTG'UCHI" JURNALI "MEHNAT MAKTABI NIMA DEMAK?" MAQOLASIDA O'ZBEKISTON SSRDA AMALIY TA'LIM G'OYASINING DASTLABKI NAZARIY ASOSLARI (1925-YIL, 1-SONI MISOLIDA)	98-105
<i>Ismatova Zulfizar</i> O'ZBEK MILLIY KIIYIMLARINING TAVSIFI VA TASNIFI	106-114
<i>Abdualimova Durdona Shavkat qizi</i> G'AZNAVIYLAR QUDRATINING YEMIRILISH NUQTASI.....	115-125
<i>Xadjamuratova Matlyuba Xoshimovna</i> YOSHLARNI IJTIMOIIY HIMOYA QILISH – TADQIQOTLARNING MUHIM YO'NALISHI	126-129
<i>Elboyeva Shaxnoza</i> ILMIY RAHBARLIK VA INNOVATSION BOSHQARUVDA O'ZBEK AYOL OLIMALARINING ROLI	130-134
08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI	
<i>Doniyorova Shaxnoza Doniyorovna</i> O'ZBEKISTON IQTISODIYOTIDA GEOLOGIYA VA YENGIL SANOAT TARMOQLARI O'RTASIDAGI INTEGRATSIYANING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI	135-142
<i>Jumaniyazov Nodirbek Odilbek o'g'li</i> MINTAQA IQTISODIYOTINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA SANOAT TARKIBIY O'ZGARISHLARIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR (XORAZM VILOYATI MISOLIDA)	143-151
<i>Sharipova Gulchehra Farhod qizi</i> IMPROVING THE PRACTICAL MECHANISM OF EDUCATION QUALITY MANAGEMENT BASED ON FOREIGN EXPERIENCE: IN THE CASE OF JAPAN	152-157
<i>Nurmurodov Zafarjon Nurmurod o'g'li</i> MARKAZIY OSIYO DAVLATLARIDA MAHALLIY BOSHQARUV TIZIMLARIDA SUN'IY INTELLEKT QO'LLASH TAJRIBASI: O'ZBEKISTON UCHUN XULOSALAR	158-162
<i>Sharopov Nurmuhammad Bobirovich</i> DAVLAT SIYOSATI VA YASHIL IQTISODIYOT: SUBSIDİYALAR, SOLIQ VA RAG'BATLAR	163-166
<i>Ibragimov Nodir Nusriddinovich</i> AGRAR SEKTORNI INNOVATSION RIVOJLANISHNI TA'MINLASHDA EKONOMETRIK PROGNOZLASH USHLARINING TAKOMILLASHTIRILGAN YONDASHUVLARI	167-174

<i>Soxadaliyev Abdurashid Mamadaliyevich</i> CHORVACHILIK MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQRISH HAJMINI OSHIRISHDA BOZOR MEXANIZMLARINI RIVOJLANTIRISH.....	175-179
--	---------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Raupova Ra'no Sohibovna</i> GLOBALASHUV VA AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA IBN SINO MEROSIDAN FOYDALANISH.....	180-184
<i>Mamayusupov Umidjon Kurbanovich</i> JAMIYATNI BOSHQARISHDA ILMIY BASHORATNING METODOLOGIK VA PROGNOSTIK VAZIFALARI	185-189
<i>Ergashev Ozodbek Shavkatovich</i> YANGI DAVR G'ARB FALSAFASIDA INSON MUAMMOSI	190-194
<i>Alimova Shaxnoza Xamidovna</i> NOGIRONLIGI BO'LGAN YOSHLARNING JAMIYAT HAYOTIDAGI TO'LAQONLI ISHTIROKI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR	195-205
<i>Tolipov Baxtiyor</i> YOSHLAR IQTISODIY FAOLLIGINING TARIXIY GENEZISI VA RIVOJLANISH OMILLARI	206-211
<i>Rasulov Azizxon Mukhamadqodirovich</i> AXBOROT TIZIMLARI, MAHSULOTLARI VA XIZMATLARIDAN AXBOROT BIZNESI MUHITINI YARATISH ASOSLARI.....	212-218
<i>Abdullayeva Ziyoda Nabiyevna</i> RAQAMLI JAMIYATDA AXLOQIY ISHONCHNI AVTOMATIK BAHOLASH TIZIMI	219-225
<i>Yekubova Mavluda Iskandarovna</i> RAQAMLASHGAN JAMIYATDA KOMMUNIKATIV REALLIK VA KOMMUNIKATIV RATSIONALLIK	226-232
<i>Madraximov Atabek Abduraximovich</i> EKOLOGIK TARBIYA HAMDA BILIM – EKOLOGIK MADANIYAT POYDEVORI	233-238
<i>Рахматов Нуриддин Негкадамович</i> МЕХАНИЗМ РАЗВИТИЯ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ В ТВОРЧЕСТВЕ ХУСЕЙНА ВОИЗА КАШИФИ	239-243
<i>Axmedova Dilrabo Sa'dullayevna</i> YOSHLAR ORASIDA GIYOHVAND MODDALAR VA SPIRTLILIKLARGA QIZIQISHNING IJTIMOYIY SABAB VA OQIBATLARI	244-247
<i>Xudoykulov Azamat Beshumovich, Saidov Shomahmud Azamat o'g'li</i> INSON FALSAFASI	248-252
<i>Baratova Madina Xasanovna</i> KAMBAG'AL OILA FARZANDLARINING IJTIMOYIY FAOLLIGINI TA'MINLASH: INDIVIDUAL VA IJTIMOYIY OMILLAR	253-259
<i>Ismoilov Maxamadixon Isroilovich</i> IQTISODIY ADOLAT VA FAROVONLIK FALSAFASI: ETIK TAMOYILLAR VA IJTIMOYIY NOMUTANOSIBLIKLAR TAHLILI	260-269
<i>Obidov Asliddin Shavkatovich</i> COSMIC UNITY AND MORAL CONSCIOUSNESS: REINTERPRETING FARGHANI'S COSMOLOGY THROUGH CHITTICK'S LENS	270-274

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Kaniyazova Jupargul Orinbayevna</i> THE RETROSPECTIVE PLOT IN THE SHORT NOVELS OF CH. AITMATOV	275-280
<i>Алиева Эльвина Аметовна, Нуруллаева Дилбар Алиевна</i> СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ СРАВНЕНИЯ НА ЛЕКСИЧЕСКОМ, СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОМ И МОРФОЛОГИЧЕСКОМ УРОВНЯХ (НА МАТЕРИАЛЕ РАССКАЗОВ А. И. КУПРИНА)	281-285
<i>Sanaqulova Fayoza</i> REKLAMA MATNLARIDA METAFORA TURLARI VA YONDOSH HODISALAR	286-289
<i>Ruzibayeva Aziza Kahramanovna</i> THE THEME OF EXILE AND ALIENATION IN BYRON'S POETRY	290-293
<i>Norqobilova Nigora Uralovna</i> O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI OLQISH VA QARG'ISH SO'ZLARING LINGVOMADANIY SHARTLANISHI	294-298
<i>Ahmedova Fayyoza Rashidovna</i> O'ZBEKISTONDA ICHKI TURIZM RIVOJLANISHINING INFRATUZILMAVIY, RAQAMLI VA SOTSIOMADANIY DRAYVERLARI	299-306
<i>Elmuratova Zamira Khodjamuratovna</i> SOME PECULARITIES OF ENGLISH, KARAKALPAK AND TURKMEN PROVERBS ABOUT LABOR	307-310

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Sultanova Sabohat Alisherovna</i> FURTHER DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE FOR ASSESSMENT OF REGULATORY IMPACT IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN AS AN ELEMENT OF "SMART REGULATION"	311-317
<i>Qushboqov Shohrux Xasan o'g'li</i> JAZONI IJRO ETISH MUASSASALARINING TURLARI VA ULARNING FUQAROLIK-HUQUQIY MAQOMINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI BORASIDA AYRIM MULOHAZALAR	318-328
<i>Egamberdiyev Vohidjon Otabekovich</i> JAZONI IJRO ETISH MUASSASALARIDAN OZOD ETILGAN SHAXSLARNI IJTIMOY REABILITATSIYA QILISH VA MOSLASHTIRISH FAOLIYATINI TASHKIL ETISH	329-339
<i>Xushvaqtov O'tkir Temirovich</i> VOYAGA YETMAGANLAR TOMONIDAN SODIR ETILADIGAN JINOYATLAR PROFILAKTIKASI BO'YICHA MILLIY QONUNCHILIK NORMALARI TAHLILI	340-346
<i>Leonid Khvan Borisovich, Zilola Gulimova</i> THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PUBLIC ADMINISTRATION	347-353
<i>Normatova Shirin Abdalnabiyevna</i> XOTIN-QIZLARGA NISBATAN ZO'RAVONLIKKA QARSHI KURASH BO'YICHA MILLIY QONUNCHILIKDAGI BO'SHLIQLAR TAHLILI	354-362

<i>Каюмова Асаля Султномуродовна</i> ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫЕ РЕФОРМЫ В УЗБЕКИСТАНЕ: ПРАКТИЧЕСКИЕ РЕЗУЛЬТАТЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ	363-368
<i>Abdullayeva Sabohat Asatullo qizi</i> KRIPTOAKTIVLARGA OID JINOYATLAR VA XALQARO HUQUQIY TARTIBGA SOLISH ...	369-377
<i>Imomniyozov Doniyorbek Baxtiyor o'g'li</i> VIRTUAL MULKNING HUQUQIY REJIMI: SUI GENERIS YONDASHUV	378-392
<i>Amonov Zavqiddin</i> ISLOM HUQUQIDA MULKIY HUQUQLAR PARADIGMASI	393-400
<i>Saidmuradov Najmiddin Nabijonovich</i> YUQORI INSTANSIYA SUDLARIDA PROKUROR ISHTIROKINING JINOYAT-PROTSESSUAL JIHATLARI	401-405
<i>Makhmudjanova Mokhirakhon</i> ANALYSIS OF INTERNATIONAL EXPERIENCE IN ENSURING GENDER EQUALITY	406-411
<i>Нормуродова Азиза Азимжон кизи</i> СЕКСУАЛЬНОЕ НАСИЛИЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИЗОБРАЖЕНИЙ: ПОНЯТИЕ, ФОРМЫ И ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ	412-418

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

<i>Utkirov Nusrat</i> BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA HARAKAT SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA MUAMMOLI- MODULLI YONDASHUVLAR	419-424
<i>Jamolova Shahlo Qobilovna</i> BO'LAJAK FIZIKA FANI O'QITUVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI DASTURIY TA'LIM VOSITALARIDAN FOYDALANIB RIVOJLANTIRISH METODIKASI ("REAL GAZLAR. MOLEKULALARARO O'ZARO TA'SIR. REAL GAZLAR. VAN-DER-VAALS TENGLAMASI" MAVZU MISOLIDA)	425-428
<i>Rasulova Moxidil</i> TIBBIYOT TA'LIMI TIZIMIDA FUNDAMENTAL FANLARNI O'ZLASHTIRISHDA TALABALAR BILIMINI BAHOLASHNING ASOSIY SABABLARI VA DIDAKTIK IMKONIYATLARI	429-438
<i>Ismailov Oybek Abdurasulovich</i> ANESTEZIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA ENTRUSTABLE PROFESSIONAL ACTIVITIES (EPA) TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANIB TALABALARGA MALAKAVIY TA'LIM BERISH	439-445
<i>Davlatova Nilufar Vosiljonovna</i> BO'LAJAK IQTISODCHI MUTAXASSISLARNING KREATIV IQTISODIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHDA PROBLEMALI VA LOYIHALI O'QITISH TEXNOLOGIYALARI	446-449

Received: 20 October 2025
Accepted: 15 November 2025
Published: 30 November 2025

Article / Original Paper

GERMAN PUBLIC FINANCES AT THE END OF THE 20TH AND BEGINNING OF THE 21ST CENTURY AND THE FINANCIAL CONSEQUENCES OF UNIFICATION

Umarov Sardor Yakubovich

Associate Professor, PhD, Samarkand State University named after Sharof Rashidov.
Independent Researcher of the Fergana State University

Abstract. The article analyzes the financial processes that took place after the reunification of Germany and the issues that were given attention in this process. At the same time, the author has thoroughly studied how the negative and positive aspects of the reunification of the two German states into a single state took place on the basis of financial processes.

Keywords: transformation, western and eastern lands, industrial sector, financial problem, German financial policy, financial consequences.

XX ASRNING OXIRI – XXI ASR BOSHIDA GERMANIYA DAVLAT MOLİYASI VA BIRLASHTIRISHNING MOLİYAVIY OQIBATLARI

Umarov Sardor Yakubovich

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti dotsenti, PhD.

Farg'ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

E-mail: sardor.umarov.2013@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-7307-5463>

Annotatsiya. Maqolada Germaniya qayta birlashganidan keyin kechgan moliyaviy jarayonlari hamda bu jarayonda e'tibor berilgan masalalar tahlil qilingan. Shu bilan birga ikki nemis davlatining yagona bir davlatga qayta birlashuvining salbiy va ijobiy tomonlari moliyaviy jarayonlar negizida qanday kechganligi muallif tomonidan atroflicha o'rganilgan.

Kalit so'zlar: transformatsiya, g'arbiy va sharqiy yerlar, sanoat sektori, moliyaviy muammo, Germaniyaning moliya siyosati, moliya oqibatlar.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI10Y2025N03>

Kirish. Qayta birlashgan Germaniyaning iqtisodiy rivojlanishi o'zining mashhur barqarorligini yo'qota boshladi. Birlashgandan so'ng darhol mamlakatdagi va chet eldagi ko'plab mutaxassislar iqtisodiyotning keskin va uzoq muddatli tiklanishiga umid qilishdi. Biroq kutilgan iqtisodiy yuksalish o'rniga Germaniya 1992-yil oxiri va 1993-yilning birinchi yarmida chuqur iqtisodiy inqirozga uchradi. Yangi yerlarning hisobiga Germaniyada import oshib bordi, asosiy mablag'larning mamlakat sharqiy yerlarini tiklashga va u yerdagi ichki ehtiyojni qoplash uchun importni oshirishga berilgani hisobiga eksport kamayib bordi. Iqtisodiyotdagi bu holat 1993-yil oxiriga qadar davom etdi. 1994-yilga kelib jahonda va Germaniyada iqtisodiy o'sish jarayonlari sodir bo'ldi.

Germaniya markaziy banki Bundesbank 1989-yildan beri umumiy davlat sektori qarzining YaIMga nisbati (20 foiz punkti) o'sishining deyarli barchasini birlashtirish xarajatlari

bilan bog'ladi. Bank birlashishni inflyatsiyadan qochib qutulish tahdidi bilan narxlar barqarorligi uchun xavf sifatida ko'rib chiqdi va pul-kredit siyosatini keskin qattiqlashtirish bilan javob berdi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqola umum qabul qilingan tarixiy metodlar –tarixiylik, ilmiylik, qiyosiy-mantiqiy tahlil, ketma-ketlik, xolislik tamoyillari asosida yoritilgan.

Muhokama va natijalar. Germaniya davlat moliyasining keskin yomonlashishi va 1990-yillarning ko'p qismida mamlakatning juda yomon iqtisodiy ko'rsatkichlari Germaniya birlashishining bevosita va muqarrar natijasi edi. Bu shuni ko'rsatadiki, makroiqtisodiy talab siyosati hukumat va Bundesbank tomonidan ham iqtisodiy nazariyaga, ham muvaffaqiyatli mamlakatlarning ilg'or tajribasiga zid keldi. Bundan tashqari, G'arbiy Germaniya yalpi ichki mahsulotining atigi 10 foizini tashkil etgan Sharqiy Germaniya iqtisodiyotining qulashi bilan tiz cho'kmadi. Aksincha, o'z vaqtida amalga oshirilmagan va favqulodda qattiq moliyaviy va pul-kredit siyosati uzoq muddatli deflyatsion iqtisodiy muhitni keltirib chiqardi. Shunday qilib, Germaniyaning Ikkinchi jahon urushidan keyingi tarixidagi eng baxtli siyosiy voqea, mamlakat qulayroq iqtisodiy ko'rsatkichlarga osonlik bilan erisha oladigan bir paytda, uning eng og'ir iqtisodiy siyosati salbiy oqibatlarga olib keldi.

Germaniyaning sharqiy qismida birlashgandan so'ng umidsizlikka uchragan iqtisodiy o'zgarishlarni hisobga olgan holda, G'arbiy Germaniya o'zining yaxshi tashkil etilgan va rivojlangan bozor iqtisodiyoti sababli Sharqiy Germaniyani iqtisodiy tanglikdan olib chiqish potensialiga ega edi. Tahlil sobiq G'arbiy Germaniyaning 1988-yildan 1990-yilgacha bo'lgan iqtisodiy va byudjet pozitsiyalarini muhokama qilishdan boshlandi va birlashish natijasida yuzaga kelgan moliyaviy muammolarning ko'lamini dastlabki baholashni ta'minladi. Shundan so'ng davlat moliyasining barqarorligi masalasini nazariy tekshirish o'tkazildi. Keyinchalik tadqiqot unifikatsiya beqaror qarz dinamikasi uchun xavf tug'diradimi yoki yo'qligini tahlil qildi va barqaror davlat moliyaviy mavqeyini tiklash uchun zarur bo'lgan moliya konsolidatsiya darajasini o'rgandi.

Germaniyaning moliya va pul-kredit siyosatini ko'rib chiqish shuni ko'rsatadiki, Germaniya hukumati moliya konsolidatsiyani prosiklik va tushunarsiz tajovuzkor tarzda boshlash orqali moliyaviy paradoks yaratdi, Bundesbank esa, o'z navbatida, moliya siyosatning depressiv ta'sirini kuchaytirdi. Muqobil o'sish ssenariylari ostida Germaniya davlat moliyasini taqlid qilish orqali, tahlil oxir-oqibat Germaniyaning qarz nisbatidagi haqiqiy o'sishning faqat uchdan bir qismi va soliq yukining cheklangan o'sishi birlashishga to'g'ri kelishi mumkinligini ko'rsatdi.

Sobiq G'arbiy Germaniya moliyasi birlashish arafasida. 1981-1982-yillardagi tanazzuldan keyin moliyaviy tejamkorlik va Bundesbankning cheklanishi natijasida zaif talab, investitsiyalar sustligi va imkoniyatlardan to'liq foydalanilmaganligi natijasida ancha sust o'sganidan so'ng, sobiq G'arbiy Germaniya iqtisodiyotining o'sishi o'n yillikning oxiriga kelib sezilarli darajada oshdi. YaIM 1988 va 1989-yillarda mos ravishda 3,7 va 3,6 foizni tashkil etdi, bu avvalgi yillardagi sur'atdan deyarli ikki baravar yuqori bo'ldi. Berlin devori qulagan 1989-yil so'nggi o'n yillikdagi eng yaxshi yil bo'ldi. Ish bilan bandlikning yuqori o'sish sur'atlari, muvozanatli byudjet va yalpi ichki mahsulotning 5 foizini tashkil etgan savdo profitsiti bilan ta'minlangan kuchli ichki va tashqi talab tufayli YaIMning inflyatsion bo'lmagan va keng ko'lamli o'sishi kuzatildi [1, p.8].

Ishlab chiqaruvchilar narxlari inflyatsiyasi 2 foiz atrofida barqaror bo'lib qoldi, Iste'mol narxlari indeksi inflyatsiyasi esa 2,8 foizni tashkil etdi, bu 1980-yillardagi inflyatsiya tendensiyasiga to'liq mos keldi. An'anaviy ravishda talabga asoslangan o'sish uchun tayanadigan eksport kuchli amalga oshirildi. Moliya va pul-kredit siyosati 1986- va 1988-yillarda (shuningdek, 1990-yilda) daromad solig'ini kamaytirish natijasida ichki talabning tiklanishiga (kechiktirilgan bo'lsa ham) hissa qo'shdi.

G'arbiy Germaniya iqtisodi birlashish o'z resurslariga ta'sir qilgan qiyinchiliklarni osonlikcha yengib o'tdi. Darhaqiqat, real YaIM 1990- va 1991-yillarda 5 foizga barqaror o'sdi va u nafaqat mustahkam, balki inflyatsiyaga ham ta'sir qilmadi [1, p.9]. Investitsiyalar, potensial ishlab chiqarish va mehnat unumdorligi tez sur'atlar bilan o'sib bordi, natijada taklif o'sishi ham kuchli, ham keng ko'lamli edi. Bandlikning o'sishi teng taqsimlangan va ilgari tizimli ishsizlar deb tasniflangan odamlarni o'z ichiga olgan. Bundan tashqari, sobiq Sharqiy Germaniyadan ishchi kuchining kirib kelishi muhim yengillikni ta'minladi, shuning uchun umumiy mehnat bozoridagi bosim pasaydi.

Bu vaqtda sobiq G'arbiy Germaniyaning ochiq iqtisodiyoti kuchli o'sishda davom etishini kutish va natijada iqtisodiyot inflyatsiya bosimini boshdan kechirishidan xavotirda edi. Bundan tashqari, Bundesbankning iqtisodiyotning zaxira quvvatlari va ta'minot tomoni egiluvchanligi miqdorini (1989-yilda ishsizlik hali ham 6 foizdan yuqori bo'lgan paytda) kam baholash tendensiyasi yaqqol namoyon bo'ldi.

Moliyaviy muammo. Germaniya Moliya vazirligining rasmiy hisob-kitoblariga ko'ra, 1991-yildan beri G'arbiy Germaniyadan Sharqiy Germaniyaga moliyaviy o'tkazmalar yiliga 180 milliard DM yoki G'arbiy Germaniya YaIMning taxminan 6,5 foizini tashkil qiladi. Biroq, bu ko'rsatkich unifikatsiya bilan bog'liq barcha xarajatlar va soliq imtiyozlarining yig'indisidir (huquqlarning katta qismini tashkil etadi). Shu sababli, ushbu hisob-kitoblar 1991-yildan beri Germaniyaning g'arbiy qismidan sharqiy qismiga yiliga 120-140 milliard DM yoki G'arbiy Germaniya yalpi ichki mahsulotining taxminan 4,5 foizini tashkil etdi [1, p.9].

Biroq, sof transfertlar birlashtirish natijasida kelib chiqadigan moliyalashtirish yoki qarz olish talablarining tegishli ko'rsatkichi emas. Sharqiy Germaniyaga yalpi moliya transfertlardan olingan daromad va bandlik multiplikatorlari Sharqiy Germaniya va chet elga eksportni ko'paytirish orqali G'arbiy Germaniyaning davlat moliyasiga ham foyda keltiradi. Shu sababli, haqiqiy moliyalashtirish talablari 120-140 milliard DM dan ancha past bo'ldi. Bu taxminni 1989-yilda muvozanatlashgan byudjetdan boshlab, 1990-91-yillarda yalpi ichki mahsulotning 3 foiz taqchilligiga yaqin o'zgarganligi va 1991-yilda umumiy byudjet taqchilligi 85 mlrd. bo'lganligini ko'rish mumkin. Bu uchta asosiy omilning natijasi bo'ldi: 1990-yilda kuchga kirgan daromad solig'i islohotining yakuniy bosqichi natijasida tushumlarning qisqarishi (40 milliard DM), unifikatsiyaga bog'liq bo'lgan sof moliya transfertlar (106 milliard DM) va tegishli daromadlarning ortishi — soliq va ijtimoiy sug'urta to'lovlari stavkalarini oshishi (25 milliard DM) [1, p.10]. Bu shuni ko'rsatadiki, dastlab unifikatsiya xarajatlarini qarz olishdan boshqa mablag'lar hisobidan moliyalashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar cheklangan miqyosda joriy etilgan. 1990-91-yillarda defitsit xarajatlarining keskin o'sishi moliya siyosatning muqarrar va iqtisodiy nazariyaga zid bo'lmagan jihatlaridan biri edi. Moliyaviy o'sish Germaniyaning g'arbiy qismidagi boshqa davlatlar inqirozga uchragan bir paytda o'sishni barqarorlashtirishga yordam berdi.

Germaniyaning moliya siyosati va moliyaviy paradoks. 1989-yildan 1991-yilgacha Germaniya hukumati birlashishning deyarli butun moliyaviy yukini o'z zimmasiga olish uchun ataylab qarz olishga ishondi. 1991-yilga kelib 85 milliard DM (defitsit nisbati 2,9 foiz) umumiy byudjet taqchilligi 1989-yildagi muvozanatlangan byudjet o'rnini egalladi. 1992-yildan boshlab va Bundesbankning kuchli bosimi ostida hukumat bir qator yangi moliyalarni joriy qila boshladi. 1992- va 1995-yillar oralig'ida to'plangan moliyaviy qattiqlashuv sodir bo'ldi, bu dastlabki qarz olish talablaridan ancha yuqori edi [1, p.13]. Heilemann va Rappen tomonidan olib borilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, 1995-yilga kelib, xarajatlarni tejash va soliq va ijtimoiy sug'urta to'lovlari stavkalarini oshirishning umumiy samarasi 180 milliard DM miqdoridagi yalpi moliya transfertlarni moliyalashtirish uchun yetarli edi. Shunga qaramay, 1996-yilga kelib, Germaniya taqchilligi koeffitsiyenti 3,4 foizni tashkil etdi, bu 1991-yildagi kamomad koeffitsiyentidan ancha yuqori edi. Bu yerda yorqin moliyaviy paradoks paydo bo'ldi [2, p.12]. Shubhasiz, biror narsa jiddiy noto'g'ri ketgan bo'lishi kerak.

Davlat moliyasi va iqtisodiyot o'zaro bog'liq bo'lganligi sababli, byudjet balansi siyosat vositasi emas, balki ichki o'zgaruv edi. Bir tomondan, moliyaviy siyosat yalpi talab darajasiga va iqtisodiy faollikka ta'sir qiladi. Boshqa tomondan, iqtisodiyotning holati umumiy byudjet holatiga asosiy ta'sir ko'rsatadi. "Avtomatik stabilizatorlar" tushunchasi davlat xarajatlari va daromadlari iqtisodiy faoliyatning funksiyalari bo'lsa, iqtisodiy tizimdagi beqarorlikni passiv kamaytirish uchun byudjetning tabiiy rolini anglatadi. Bundan farqli o'laroq, "ixtiyoriy" byudjet siyosati choralari iqtisodiyotning byudjetga ta'siridan yuqori byudjet vositalari orqali yalpi talabni faol ravishda rag'batlantiradi yoki kechiktiradi.

Shunday qilib, haqiqiy byudjet balansi ishlab chiqarish tanqisligi va tarkibiy byudjet balansining funksiyasidir. Chiqarish bo'shlig'i davriy byudjet balansiga ta'sir qiladi, bu avtomatik stabilizatorlarning byudjetga ta'sirini qamrab oladi. Tarkibiy byudjet balansi — bu potensial ishlab chiqarish hajmiga mos keladigan taxminiy byudjet pozitsiyasi. Tarkibiy byudjet balansining o'zgarishi ixtiyoriy moliya rag'batlantirishning o'lchovidir. Iqtisodiyotni barqarorlashtirish uchun ixtiyoriy moliya choralarni qo'llash kerakmi yoki yo'qmi, bahsli. Avtomatik stabilizatorlarga o'zlarining tabiiy ishlarini bajarishga ruxsat berish, odatda, sog'lom moliya sifatida ko'riladi [3, p.28].

1992-1997-yillardagi retsessiya (retsessiya — vaqtinchalik iqtisodiy pasayish davri bo'lib, bu davrda savdo va sanoat faoliyati qisqaradi, odatda ikki chorakda yalpi ichki mahsulotning pasayishi bilan belgilanadi. Retsessiya odatda ishlab chiqarish va investitsiyalar hajmining, korxonalar foydasining pasayishiga va ishsizlikning oshishiga olib keladi) davridagi nemis moliya siyosati amaliyoti 1992-yilda tanazzul boshlangan paytda tuzilmaviy taqchillikni qisqartirishdan boshlandi. Soliqlarni oshirish va xarajatlarni qisqartirish davlat qarzlarini qisqartirish maqsadida amalga oshirildi. Ushbu chora-tadbirlar Bundesbankning kuchayib borayotgan bosimi ostida qabul qilindi, u inflyatsiyaning oldini olish uchun davlat qarzlarini qisqartirish zarurligini ta'kidladi. Biroq, bu choralar inflyatsiyani oldini olish o'rniga inflyatsiyani keltirib chiqardi. Bilvosita soliqlar va hukumat tomonidan boshqariladigan narxlarning o'sishi Iste'mol narxlari indeksi inflyatsiyasini yuqori darajaga ko'tardi va 1992-yilda 4,0 foizni tashkil etdi. Bundan tashqari, 1992-93-yillarda tanazzulning boshlanishi natijasida qarz olish talablari oshdi. Bunga javoban, hukumat qarz olish talablarini past darajada ushlab turish va Bundesbank tomonidan nazoratni ushlab turish maqsadida bilvosita soliq va boshqariladigan narxlarni oshirishning yangi bosqichlarini amalga oshirdi. Bu

harakatlar inflyatsiya darajasi 1995-yilga kelib 2 foizdan pastgacha pasaygunga qadar keyingi “soliq” inflyatsiyasini keltirib chiqardi. Bu o‘z navbatida, Bundesbankni monetar yumshatishdan to‘xtatdi va moliyaviy konsolidatsiyani davom ettirish uchun doimiy nazoratni rag‘batlantirdi [4, p.21]. Ushbu g‘alati nomuvofiq siyosatning yana bir jiddiy oqibati ish haqi inflyatsiyasining oshishi edi. Iqtisodiyot yomonlashsa-da, byudjet yaxshilana olmadi. Asosan, moliyaviy muvozanatning yomonlashuvi tarkibiy muvozanatlarning har qanday yaxshilanishi uchun ortiqcha kompensatsiya bo‘ldi. Konsolidatsiyalash harakatlari muvaffaqiyatsizlikka uchradi, chunki beqarorlashgan iqtisodiyot byudjetga teskari ta‘sir ko‘rsatdi.

Olti yillik konsolidatsiya harakatlaridan so‘ng, 1997-yilda taqchillik nisbati nihoyat 2,6 foizga yaxshilandi, bu Germaniyaga Maastricht to‘sig‘ini 3 foizga yengishga imkon berdi. Qo‘shma Shtatlar va boshqa savdo hamkorlaridagi kuchli o‘shish Germaniyaning navbatdagi keskin turg‘unlikka tushib qolishining oldini olishda juda muhim rol o‘ynadi. Shunga qaramay, Germaniyaning qarz nisbati o‘shib bordi, chunki nominal YaIM o‘shishi 2,2 foizgacha pasaydi [1, p.15]. Ko‘rinishidan, Domarning o‘shishni to‘xtatish qarz yukini yengillashtirmasligi haqidagi ogohlantirishi unchalik jiddiy qabul qilinmagan.

Bu yerda nemis amaliyotini boshqa mamlakatlarning ilg‘or tajribalari bilan solishtirish foydalidir. 1990-yillarda Germaniya AQSh va Buyuk Britaniya bilan hamohang emas edi. O‘n yillikning boshida Germaniya kuchli noninflyatsiya o‘shishini boshdan kechirganida, Qo‘shma Shtatlar ham, Buyuk Britaniya ham tanazzulga uchradi. 1992-yilda Germaniya tanazzulga uchraganida, Qo‘shma Shtatlar ham, Buyuk Britaniya ham tiklanish davrida edi. Germaniyaning taqchilligi 1997-yilgacha YaIMning 3 foizini tashkil etgan bo‘lsa-da, Qo‘shma Shtatlar va Buyuk Britaniya 1993-yildan boshlab o‘zlarining moliyaviy balanslarini yaxshiladilar va 1998-yilga kelib profitsitni boshdan kechirdilar, bu esa qarzning mutlaq darajasining pasayishini anglatadi. Germaniyaning davlat moliyasi 1997-yilga kelib yaxshilana boshlagan bo‘lsa-da, o‘n yillikning oxiriga kelib ular sezilarli darajada va nisbatan yomonroq holatda edi [1, p.16].

Nima uchun Qo‘shma Shtatlar va Birlashgan Qirollik davlat moliyasini birlashtirishda muvaffaqiyat qozonishdi? Germaniya iqtisodiyoti boshqa mamlakatlar iqtisodiyoti bilan hamohang bo‘lmaganligini hisobga olsak, konsolidatsiya strategiyalarini sinxron asosda taqqoslash foydali bo‘ladi, bunda Amerika Qo‘shma Shtatlari va Buyuk Britaniya uchun 1990-yil va Germaniya uchun 1992-yil. Ushbu yondashuv eng muhim vaqt omilini ko‘rsatadi. Amerika Qo‘shma Shtatlari va Buyuk Britaniyada turg‘unlik sodir bo‘lganda, tarkibiy va moliyaviy muvozanatlarning sezilarli darajada yomonlashishiga yo‘l qo‘yildi. Keyinchalik tiklanish boshlanganda ular yaxshilandi. Bundan farqli o‘laroq, Germaniya turg‘unlik boshlanishida tarkibiy kamchiliklarni qisqartirishga kirishdi. Moliyaviy qat‘iylashtirish nafaqat o‘z vaqtida, balki Germaniyaning o‘tmishdagi tajribasiga va xalqaro standartlarga nisbatan juda qattiq bo‘ldi [5]. Shunday qilib, Germaniya moliya konsolidatsiyaga nisbatan ancha teskari yo‘lni bosib o‘tdi. Iqtisodiyotning holati va davlat moliyasining holati o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni hisobga olgan holda, soliq-byudjet siyosati o‘z maqsadlariga beqarorlashtiruvchi emas, balki barqarorlashtiruvchi yo‘l bilan, ya‘ni o‘z ishlarini prosiklik bilan emas, balki kontrasiklik yo‘l bilan olib borish orqali erishishi mumkin edi. Shuning uchun, agar uning moliyaviy siyosati iqtisodiy nazariyaga ko‘proq moslashganida hamda AQSh va Buyuk Britaniyaning ilg‘or amaliyotiga amal qilganida edi, Germaniya 1990-yillarda osonlik bilan qulayroq iqtisodiy ko‘rsatkichlarga erishgan bo‘lar edi. Xuddi shu narsani Germaniyaning pul-kredit siyosati haqida ham aytish mumkin.

Birlashtirishning moliya oqibatlari. Deflyatsion siyosat tufayli o'sishning sustligidan kelib chiqqan moliyaviy zararni muqobil o'sish ssenariylari bo'yicha davlat moliyasining evolyutsiyasini simulyatsiya qilish orqali baholash mumkin. Ikki gipotetik ssenariy, ularning har ikkalasi ham 1992-yilda yumshoq qo'nishni nazarda tutadi, so'ngra yalpi ichki mahsulotning nominal o'sish sur'atlari mos ravishda 5 va 6 foizni tashkil qiladi, haqiqiy voqealar bilan solishtiriladi (asosiy holat ssenariysi). Birinchi ssenariy 1980-yillardagi sobiq G'arbiy Germaniyaning ta'sirchan ko'rsatkichlariga va Maastrixtning yalpi ichki mahsulotning 5 foizlik nominal o'sishiga to'g'ri keladi. Ikkinchi ssenariy sobiq G'arbiy Germaniyaning 6 foizlik uzoq muddatli nominal o'sish sur'atiga, shuningdek, 1990-yillardagi AQShning o'sish sur'atlariga yaqinroqdir. Foydali boshlang'ich nuqta davlat moliyasiga boshqa ta'sirlarni emas, balki haqiqatda to'plangan qarzning mutlaq darajasini hisobga olgan holda yuqori o'sishning qarz nisbatiga ta'sirini baholashdir. Ikki ssenariy tahlili shuni ko'rsatadiki, 2000-yil oxiriga kelib Germaniyaning qarzi nominal YaIMga nisbatan 60 foizdan yuqori emas, balki 50-55 foiz oralig'ida bo'lar edi [1, p19].

Biroq, yalpi ichki mahsulotning yuqori o'sish sur'atlari, shuningdek, ishsizlikning o'sishi bilan tavsiflangan bazaviy holatga nisbatan yuqori soliq tushumlari va davlat xarajatlarining kamayishi bilan birga bo'lar edi. Germaniya soliq va xarajatlar egiluvchanligi hisob-kitoblari shuni ko'rsatadiki, YaIMning 1 foizga o'sishi byudjet taqchilligini YaIMning 1 foizining yarmiga qisqartiradi [6]. YaIMning yuqori o'sishining ushbu ta'sirini hisobga olgan holda, ikkita ssenariy bilan bog'liq bo'lgan gipotetik byudjet taqchilligi maksimal barqarorlik taqchilligidan sezilarli darajada past bo'lar edi. Bu shuni anglatadiki, bu taxminiy byudjet taqchilligi qarzдорlik nisbatining 60 foizdan taxminan 50 foizgacha pasayishiga olib keladi [1, p.20]. Oldindan taqchillikni qisqartirish simulyatsiyasi shu bilan 1991-yildan keyin favqulodda jiddiy moliyaviy qattiqlashuv sodir bo'lganligini va Germaniyaning o'z vaqtida va haddan tashqari ambitsiyali konsolidatsiya strategiyasi asosan behuda ketganligini tasdiqlaydi.

G'arbiy Germaniyada ishsizlikning ortib borayotgani sababli, yalpi ichki mahsulotning zaif o'sishi Germaniyaning davlat moliyasiga putur yetkazgan bo'lsa-da, birlamchi taqchillik va qarzgacha bo'lgan foiz yuki ham mavjud edi. Bundesbank hisob-kitoblariga ko'ra, foiz stavkasi va o'sish stavkasi farqi 1992-yildan 1996-yilgacha Germaniyaning qarz nisbatiga taxminan 7,5 foizni qo'shgan [7, p.23]. Biroq, Germaniya va Qo'shma Shtatlar uchun sinxron o'sish sur'atlari 1990-yillar boshidagi retsessiyadan so'ng pasayib ketgan bo'lsa-da, Qo'shma Shtatlar o'z vaqtida qulay o'sishni tiklashga muvaffaq bo'ldi, Germaniya yalpi ichki mahsulotning o'sishi doimiy ravishda tushkunlikka tushganligi sababli o'sishning noqulay tarqalishiga duch keldi. Bu holat Germaniya uchun jiddiy moliyaviy ta'sir ko'rsatdi, chunki foiz yuki davlat obligatsiyalarining daromadlilikining o'sish sur'ati ancha past bo'lgan ta'siridan kelib chiqqan holda oshdi. Ta'sirning hajmini qarz nisbati o'zgarishini birlamchi byudjet qoldig'i va oldingi davrdagi qarzlar bo'yicha (o'sish bo'yicha tuzatilgan) foiz yuki hisobiga bo'lgan badallarga bo'lish, so'ngra Germaniya davlat moliyasi evolyutsiyasini qayta hisoblash orqali aniqlash mumkin. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Germaniyaning qarz nisbatining 5 foiz punkti to'g'ridan-to'g'ri Bundesbankning uzoq muddatli qattiq pul-kredit siyosatining foiz yukiga ta'siri bilan bog'liq edi. Bundan tashqari, 1990-yillarning oxiriga kelib, AQShning ishlash ssenariysi va Germaniya o'rtasidagi foiz yuki farqi 10 foizgacha ko'tarildi [1, p.22].

Xulosa. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Germaniya o'zining yagona kelajagini qo'lga kiritish va davom ettirish uchun sarmoya sifatida to'lashi kerak bo'lgan narx har qanday

holatda ham muhim ahamiyatga ega. Birlashtirishdan oldin mavjud bo'lgan moliya variantlar endi qo'llanilmaydi. Biroq, qarz nisbati muqarrar bo'lgan darajadan oshib ketdi, chunki uni juda past darajada ushlab turishga noto'g'ri urinishlar bo'lgan. Shu sababli, Bundesbank bosimi ostida hukumat tanlagan siyosat va iqtisodni birlashtirish muammosini yengish uchun zarur deb hisoblangan moliya qattiqlashuv nuqtai nazaridan birlashishning haqiqiy oqibatlari haddan tashqari katta edi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Bibow J. The economic consequences of German unification: The impact of misguided macroeconomic policies, Public Policy Brief, No. 67, ISBN 1931493057, Levy Economics Institute of Bard College, Annandale-on-Hudson, NY. 2001. – p.37.
2. Heilemann U., Rappen H. The Seven year Itch? German Unity from a Fiscal Viewpoint. Research Report no. 6, Economic Studies Program. Washington, D.C.: American Institute for Contemporary German Studies at The Johns Hopkins University. 1997. – p.46.
3. Taylor J. Reassessing Discretionary Fiscal Policy. Journal of Economic Perspectives 14(3)., 2000. – p. 21-36.
4. Bibow J. "Geldpolitik als Inflationsursache?" In Arnis Vilks and Birger P. Priddat, eds. Wirtschaftswissenschaft und Wirtschaftswirklichkeit. Marburg, Metropolis 1998. – p. 15-78.
5. Heilemann U., Reinicke W. "Welcome to Hard Times: The Fiscal Consequences of German Unity." Occasional Papers. Washington, D.C.: Brookings Institution and American Institute for Contemporary German Studies at The Johns Hopkins University. 1995.
6. Organization for Economic Co-operation and Development. "The Size and Role of Automatic Fiscal Stabilisers," Economic Outlook 66, 1999. -pp.137-149.
7. Deutsche Bundesbank. Trends in Public Sector Debt since German Unification. Monthly Report, March, 1997. - pp. 17-31.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/10 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).